

We wisten niet wat we gedaan hadden

Gerrit van de Poll

Getuigenverhaal: Gerrit van de Poll, Putten - Gelderland

Gerrit van de Poll (1934) was een jongetje van bijna 10 jaar toen hij de razzia van Putten meemaakte. In zijn woning in die Gelderse plaats, niet ver van waar alles gebeurde, vertelt hij het verhaal van hoe zijn vader Jan op 1 oktober 1944 door de Duitsers werd weggevoerd en niet meer terugkwam. Een monument en een gedenkruinte in Putten herinneren aan die dag waarop alle mannelijke inwoners tussen de 18 en 50 jaar bijeen werden

gedreven, en alle vrouwen en kinderen in de kerk werden opgesloten. Het was een vergelding op een aanslag die het verzet die nacht ervoor pleegde op een auto met officieren van het Duitse leger. Van de 661 mannen die werden weggevoerd, kwamen er 552 niet meer terug. Van de Poll: "Alhoewel gedwongen, gingen we vrij gerust en gedwee naar de kerk, alsof het een normale zondag was. We wisten niet wat we gedaan hadden. We dachten: die mannen komen wel weer vrij. Pas later bleek dat ons hetzelfde lot beschoren was als in Oradour-sur-Glane: de mannen executeren en de kerk bombarderen. Toch is dat niet gebeurd."

door Pelle Matla

Oorlogsjeugd

Van de Poll: "Ik was eigenlijk nog te jong om het begin van de oorlog bewust mee te maken. Ik herinner me wel dat mijn vader in militaire dienst moest, voor de mobilisatie in Haarlem, en dat hij in '39 werd overgeplaatst naar de Hollandse waterlinie in Fort Asperen. Ik ben toen een keer met mijn moeder met de trein gegaan om hem op te zoeken en ik weet nog dat die trein erg naar diesel stonk. En ik herinner me de dag dat hij thuis kwam, uit dienst. Daar kwam hij aanlopen, plotseling, en dat beeld blijft hangen. Hij heeft dus nooit hoeven vechten. Mijn vader was zelfstandig vaktimmerman. Later ging hij werken in de melkzaak van zijn vader - mijn grootvader - omdat een zwager die de zaak runde kwam te overlijden. Zo werd hij een zuivelhandelaar. Daar had hij wel wat aan in de oorlog. Hij heeft daardoor namelijk kunnen wat handelen in de voedselbonnen, zo hadden we thuis af en toe een voordeeltje. We hadden het relatief goed in de beginjaren van de oorlog. In het dorp merkte je niet zoveel van de oorlog, er gebeurde niks. Er was wel ondergrondse actief, maar die hielden zich vooral bezig met het laten onderduiken van mensen. Gevochten werd er niet. De Duitsers hielden zich gedeisd, ze oefenden in het bos met wat losse munitie, daar gingen we wel eens naar kijken. Wij gingen gewoon naar school. Mijn vader gaf ook voedselbonnen aan het verzet, voor vliegeniers onder anderen die ondergedoken zaten, die moesten ook eten. Zo droeg hij toch zijn steentje bij, hoorden we na de oorlog van een overbuurman, bij wie hij heimelijk naar de Engelse radiozender ging luisteren. Hij sprak er met niemand over, zelfs niet met mijn moeder. Ik wist dat helemaal niet. Ik weet eigenlijk nog niet of hij echt in het verzet zat. Hij heeft het nooit verteld. En op de manier zoals hij weggeraakt is heeft hij het nadien ook nooit kunnen vertellen. Maar ja, ik ken hem ook niet goed genoeg daarvoor. Wat ken je nu als tienjarig kind van het karakter van je vader?"

Vuurgevecht

"Echt moeilijk werd het pas vanaf september 1944. Op de presentielijsten van mijn oude school zie je bij mijn naam dan opeens allemaal streepjes staan. Het leven ging steeds verder stilliggen. Of het later meespeelde bij de beslissing over de razzia, ik weet het niet. Maar in de vroege ochtend van 6 september 1944 vond er bij ons voor de deur aan de Harderwijkerstraat een vuurgevecht plaats, dat was vijftien meter van waar ik sliep. Daarna werd het stil, ik hoorde alleen maar gekerm. Ik lag natuurlijk verstijfd in bed. Toen ging de deur van mijn slaapkamer

Putten, gedenkruinte ter herinnering aan de 2 Oktober Razzia

- ▶ [Meer informatie over dit monument](#)
- ▶ [Adopteer een Monument](#)
- ▶ [Een herdenking bij dit monument aanmelden](#)

Putten, gedenksteen bij de Oude Kerk

- ▶ [Meer informatie over dit monument](#)
- ▶ [Adopteer een Monument](#)
- ▶ [Een herdenking bij dit monument aanmelden](#)

Putten, monument bij de Poorterbrug

- ▶ [Meer informatie over dit](#)

open en zag ik mijn vader en moeder op handen en voeten naar het raam kruipen. Ze gingen kijken, en gingen weer terug. Mijn moeder zei later: jij sliep. Ik zei, dat dachten jullie. Een paar uur later ging mijn vader gewoon op zijn fiets naar de zuivelhandel. Wat was er gebeurd? Er was een dropping geweest op de Appelse Heide tussen Nijkerk en Putten, de ondergrondse had er wapens verzameld, die werden op een autootje geladen en naar Ermelo gebracht. De verzetslieden kwamen terug met zijn drieën. Ze waren over de weg teruggedreden omdat ze dachten dat ze geen Duitse patrouilles zouden tegenkomen. Maar bij ons voor de deur lag toevallig een Duitse nachtpatrouille te rusten van zeker 30 man. Je mocht tussen acht en acht niet de weg op, het was Spertijd, dus ze werden aangehouden. Die verzetsmensen moesten beslissen: doorrijden of stoppen. Ze hadden wapens bij zich, dat was geen goede smoes, dat werd dus rijden! Achterop stond Matoos Lorenzini, een gedeserteerde Südeten-Duitser. Hij begon te schieten. De Duitsers schoten terug. Of er doden waren, weet ik niet, maar er waren wel 15 toen 20 gewonden. Naar aanleiding van die schietpartij heeft er geen represaille plaatsgevonden."

Aanslag

"Niemand in Putten heeft iets gemerkt van de aanslag drie weken later op een Duitse auto, in de nacht van 30 september op 1 oktober. De ondergrondse deed dat in opdracht van de Engelsen. Bij de Oldenaller brug, bij Kasteel Den Oldenaller halfweg naar Nijkerk, daar heb je een kasteel en daar had de ondergrondse een hinderlaag gelegd. De ondergrondse hier was niet gewend om te vechten. Maar daar was het andere koek, er moest echt geschoten worden, en dat ging mis. Zo amateuristisch als ze dat deden, ongelooflijk! Ze hebben een gewonde Duitser gewoon laten liggen, die kon naar een boerderij kruipen. Ja, en toen kreeg de bevelhebber van de Wehrmacht in Nederland, generaal Friederich Christiaansen, dat te horen en vaardigde zijn order uit. Dat was precies dezelfde zoals uitgevoerd is door de SS in Frankrijk bij het plaatsje Oradour-sur-Glane. Daar hebben ze de instructies letterlijk uitgevoerd, daar is niks meer van over. Dat zou hier ook zijn gebeurd, ben ik pas later achtergekomen. Wat was de bedoeling? Alle mannen moesten worden gefusilleerd, het kerkgebouw met alle vrouwen en kinderen erin zou de lucht in gaan. Alleen, het gebeurde niet. Kolonel Fritz Fullriede, die hier in de regio het bevel voerde, heeft gebruikgemaakt van Putten om zijn eigen leven veilig te stellen. Want nadat operatie Market Garden op 17 september 1944 was mislukt, dacht hij: wanneer lukt het wel? De Duitsers begonnen het zweet in hun nek te voelen. Dus hij heeft de orders van Christaansen een beetje uitgevoerd, maar ook weer niet helemaal, zodat hij later kon zeggen: ik heb die mensen gered, dat is mijn verdienste geweest. Als de order precies was uitgevoerd, had ik hier nu niet gezeten."

Razzia

"Wat kan ik me nog van die dag herinneren? Rond half tien 's ochtends op zondag 1 oktober komt de buurvrouw bij ons thuis: 'Er is een razzia vandaag, die mannen moeten weg.' Mijn vader en mijn oom die bij ons in huis waren, die zeiden: het bos in! Ik zag vanaf de zolder door het vlieringraampje mijn oom en mijn vader weglopen, de tuin in, het bos in. Dat is het laatste wat ik van mijn vader gezien heb. Maar dat wist ik toen niet. Alle vrouwen en kinderen moesten naar de kerk, ik ook, met mijn moeder, mijn drie zusjes, mijn neefjes en mijn tante. Ik was niet bang, want we wisten niet wat er die nacht ervoor gebeurd was. We liepen rustig met elkaar gewoon naar de kerk, zoals we op zondag naar de kerk gingen. In de kerk moesten we op de banken gaan zitten, daar moesten we de hele dag blijven zonder eten en drinken. Die kerk pilde uit. Er was één wc, ik hoef je niet te vertellen hoe het er daar uitzag, dat dreef dus en daar liep je doorheen. Ik herinner me dat ik op een gegeven moment nog even buiten ben gaan kijken, kennelijk kon dat. Op het plein bij de toren zag ik een stel mannen tegen een muur staan, met een mitrailleur ervoor, die hadden ze eruit gepikt om te fusillieren. Een Duitser schreeuwde steeds vanaf de kansel: 'De daders, de daders moeten zich melden!' 's Avonds moesten we weer naar buiten. Toen moesten de mannen de kerk in. Ik heb mijn vader tussen al die mannen niet kunnen ontdekken, in zo'n grote massa is dat moeilijk. Er werd tegen ons gezegd dat iedereen nog de tijd had om wat spullen thuis op te halen en dan naar de overkant van de doorgaande weg van Putten naar Nijkerk moest gaan. Want Putten zou worden platgebrand en alle mannen afgevoerd. Goed, dat hebben we gedaan, we zijn bij een oom een tante in huis gaan zitten, daar waren al zo'n veertig gezinnen, die hadden allemaal geen dak boven hun hoofd, die zaten van de zolder tot de kelder overal op de grond. Er werden huizen in brand

monument

- ▶ [Adopteer een Monument](#)
- ▶ [Een herdenking bij dit monument aanmelden](#)

Putten, monument op de Herdenkingshof

- ▶ [Meer informatie over dit monument](#)
- ▶ [Adopteer een Monument](#)
- ▶ [Een herdenking bij dit monument aanmelden](#)

gestoken, maar ook niet allemaal, het waren er maar 110, niet het hele dorp. De Duitsers plunderden de drankkasten en bedachten zich met hun dronken hoofd op het laatst dat ze ook nog brand moesten stichten. Dat deden ze volkomen willekeurig. Ons huis stond er nog; we zijn gewoon weer naar huis gegaan."

Het verhaal van vader

"Mijn vader was weg maar we maakten ons geen zorgen. Die komt wel weer terug, dachten we, hij heeft toch niks gedaan? Pas later hoorden we wat er die dag gebeurd is. In het bos besloten mijn vader en mijn oom dat ze twee andere ooms van me ook moesten waarschuwen. Maar na nog geen honderd meter stuitten ze al op een patrouille van vijf Duitsers, dat was gelijk bingo. De twee andere ooms werden ook opgepakt, en één soldaat zou ze alle vier naar een verzamelplaats voor de mannen op het marktplein begeleiden. Maar toeval of niet, die Duitser kende de weg niet, ze liepen steeds verder het bos in. Ze probeerden hem om te kopen, maar hij wilde geen geld. Ze hadden hem makkelijk kunnen overmeesteren. Mijn moeder heeft dit later tegen mijn oom gezegd die terugkeerde: waarom hebben jullie dat toen niet gedaan? Jullie waren toch met zijn vieren? Hij legde haar uit dat als ze hadden kunnen vermoeden wat hun allemaal te wachten stond, ze dit beslist gedaan hadden. Niemand wist wat er ging gebeuren. Je vermoordt toch niet zomaar iemand? Ze hadden niks gedaan!

Ze zijn naar de kerk gevoerd. Mijn vader was nogal lang, en hij wist boven het orgel een luchtrooster, daar kon hij bij. Hij heeft nog een aantal mannen geholpen zich er te verstoppen. Toen ze hem erin wilden trekken, zei hij: 'Nee, want als ze je vinden, schieten ze je dood.' Die mannen zijn niet ontdekt. Een oom van me is als een oude man de kerk uitgesmokkeld en op een kar onder dekens door het dorp gereden. De andere mannen zijn naar kamp Amersfoort gebracht, en daarna naar het concentratiekamp Neuengamme. Onderweg sprong een andere oom van me uit de trein. Uiteindelijk zaten dus mijn vader en een derde oom in Neuengamme. Op de tweede dag werden ze gebombardeerd. Toen is mijn vader in een overvolle schuilkelder onderuit gegaan door zuurstofgebrek en weggesleept. Mijn oom heeft hem nooit meer gezien. Later zijn we erachter gekomen dat hij in een zogeheten 'Auslager' bij Hamburg zat, daar werden ze ingezet om het puin te ruimen van de bombardementen op die stad. Die bommenwerpers kwamen hier overvliegen. Hij is op 11 december 1944 aan enteritis overleden."

Gemene natrap

"Dat hoorden we pas later allemaal. De oorlog was afgelopen. We beseften nog niet wat er gebeurd was. Dat was een gemene natrap: iedereen dacht ze allemaal wel weer terug zouden komen. Wij ook. We hadden immers niks misdaan! Na de bevrijding kwam er hier een man terug, daar een man terug, iedereen in dacht, daar komen ze weer. Na de oorlog hebben we hier gewoon feest gevierd. Pas in de maanden na de bevrijding realiseerde men zich dat er een ramp gebeurd was. Toen bleek dat slechts enkele Puttenaren terugkeerden. Langzaam kwam het besef hoe groot de ramp was. Dat gebeurt niet van de ene op de andere dag. Mijn oom kwam terug, eind mei begin juni. Toen ik dat hoorde, rende ik naar huis. Die man was vel over been, hij had het overleefd omdat hij nooit veel eten had gelust en daarom gewend was weinig voedsel te krijgen. De verhalen die hij aan mijn tante en moeder vertelde over het kamp, die wilden ze niet geloven. Ze dachten dat hij een grapje maakte. Die verhalen waren zo erg, dat ze ongeloofwaardig overkwamen. Ik en mijn zusjes mochten er niet bij zijn, het was grotmensenspraak. Later werd pas algemeen bekend wat zich werkelijk in de kampen heeft afgespeeld.

Het werden moeilijke jaren. Toen moesten we gaan wennen aan het idee dat dit niet tijdelijk was, maar dat het leven nooit meer hetzelfde zou zijn, dat het voor eeuwig veranderd was. We kregen het pas slecht toen de oorlog voorbij was, we kregen geen eten omdat we geen inkomen hadden. We kregen een uitkering van geloof ik 27 gulden in de week voor ons vijven. Ik moest alles doen, want er was geen man meer in huis: de tuin doen, voor kachelhout zorgen, ik moest ook naar school. We kregen gelukkig wel steun van de familie. Dan ga je je vader vanzelf missen. Daar waar een vader in huis was, daar zag je, daar was alles normaal; bij ons niet, dat voelde je.

Het officiële overlijdensbericht van mijn vader kwam in de loop van de zomer van 1945. En weet je wat het erge is: mijn moeder heeft nooit geweten waaraan hij is overleden. Ze is in 1986 gestorven. In 1987 ontdekte ik bij toeval op het Puttense gemeentehuis een kopie van een Duitse acte waarop stond dat hij aan buikloop is gestorven. Het lag er al langer, maar ze dachten daar dat we het al hadden. Mijn moeder is nooit hertrouwd. Ben ik achteraf trots op mijn vader? Het is moeilijk te zeggen, er tussen hem en mij nooit echt geestelijk contact gegroeid; ik was er nog te jong voor. Hij deed wat van hem verlangd werd, maar hij wilde geen risico lopen vanwege zijn gezin, dat denk ik. Ik denk dat ik er zelf sterker door ben geworden, maar misschien ook harder als dat ik anders zou zijn geweest. Zoiets vormt je, je wordt zo, je doet het niet bewust. Je wilt natuurlijk liever dat het allemaal gewoon gegaan was, maar het is niet anders gelopen. Zoiets raak je niet kwijt, ook nu niet."

Monument

"Op de plek waar het monument staat, daar was een wijkje, dat is helemaal platgebrand. Het is een symbool geworden, een plek waar je samenkomt met herdenkingen. Het is belangrijk dat het er is, omdat er verder niks is. Er is geen graf van mijn vader bekend. Als we wel een begrafenis hadden gehad, hadden we kunnen zeggen: nu begint er een rouwperiode. Wij vielen langzaam in dat gat. Toen mijn moeder kwam te overlijden, hebben we wel op de grafsteen gezet dat ze de weduwe was van Jan van de Poll. Zo is er toch iets voor de familie alleen, want het monument is voor iedereen. En zijn naam staat in de gedachtenisruimte naast het monument. Daar vertel ik later het verhaal aan mijn kleinkinderen, als ze groot zijn en als ik nog leef. Dan maak ik een foto van ze bij de plaat met de naam van mijn vader erop. Ik ben blij dat ik dit verhaal heb kunnen vertellen op deze website. Ik vind het belangrijk dat het Nationaal Comité 4 en 5 mei zich blijft inzetten voor het herdenken van slachtoffers op 4 mei. Maar even zo belangrijk is het om ieder jaar op 5 mei de vrijheid te vieren. Dat is ons grootste goed. Je weet pas wat vrijheid is, als het je eens ontnomen is geweest."

[Terug ▶](#)